دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر
فصلنامه‌ی علمی- پژوهشی فضای جغرافیایی

سال سیزدهم، شماره‌ی ۴۱
بهار ۱۳۹۲، صفحات ۱۷۰-۱۵۵

دکتر وکیل حیدری ساربان[۱]

بررسی عوامل موثربر توانمندسازی کشاورزان در مناطق روستایی شهرستان اهر

تاریخ دریافت مقاله: ۸۹/۰۳/۲۰ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۰/۰۹/۰۵

چکیده

امروزه توانمندسازی کشاورزان در دستیابی به توسعه کشاورزی از ملزومات توسعه به شمار می‌آید. توانمندسازی با آماده ساختن کشاورزان برای کار و حرفه کشاورزی، کمک به افزایش کارآیی و بازده تولید، آشنا ساختن کشاورزان با مسائل بازاریابی محصولات تولیدی، حفاظت از خاک و منابع طبیعی، مدیریت موثر و فعال مزرعه و مشارکت در فعالیت‌های رهبری روستایی و غیره به توسعه کشاورزی شتاب بیشتری می‌بخشد. تحقیق حاضر از نوع کاربردی و به لحاظ روش از نوع تحقیقات پیمایشی تبیینی یا تحلیلی به شمار می‌رود که در آن با استفاده‌ازنمونه گیری تصادفی از طریق فرمول کوکران، ۱۹٤ نفر از کشاورزان ساکن در مناطق روستایی شهرستان اهرانتخاب و مورد مطالعه قرار گرفتند. ابزار تحقیق پرسش نامه است که برای تعیین روایی محتوای آن از نقطه نظرات کارشناسان مختلف استفاده شده و پایایی آن با بهره گیری از فرمول کرونباخ- آلفا (α>۰/۸٦) محاسبه گردید. در مورد عوامل موثر در توانمند سازی، چهار عامل استخراج شدند که عامل اول به نام عامل اجتماعی- فرهنگی، با تبیین بیش از ۲۷/٦۱ درصد از کل واریانس، به عنوان اثر بخش ترین عامل معرفی شد. عامل دوم به نام عامل اقتصادی، ۱۸/۷۵ درصد از واریانس کل را پس از عامل اول تبیین کرد. عامل سوم به نام عامل روان شناختی، ۱۵/۱۳ درصد از کل واریانس و عامل آخر

۱- استادیار برنامه ریزی روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی
E-mail:Vheidari56@gmail.com

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

به نام عامل فردی، ۱۲/٤٤ درصد از کل واریانس را تبیین کردند. در مجموع مقدار واریانس و واریانس تجمعی تبیین شده توسط این چهار عامل ۷۳/۹۵ برآورد گردید.

کلید واژه‌ها: عوامل توانمندسازی، توسعه کشاورزی، توسعه روستایی، شهرستان اهر.

مقدمه

دستیابی به توسعه روستایی بدون توجه به بخش کشاورزی و بهبود وضعیت این بخش ممکن نخواهد بود. هم چنین مسائل بسیاری چون امنیت غذایی و رسیدن به خودکفایی در تولیدات کشاورزی، جلوگیری از تخریب و نابودی منابع خاک، آب و غیره توجه جدی به بخش کشاورزی را ضروری می‌سازد (ثابت وند دیزاوندی و همکاران، ۱۳۸۹: ٦٥- ٦٤).

هم چنین در این ارتباط می‌توان گفت امروزه رویکرد جدیدی در توسعه کشاورزی مطرح است که از آن میان رویکرد توانمندسازی به خاطر ارتقاء ظرفیت‌های شناختی کشاورزان، ارتقاء کارایی کشاوزران، ارتقاء اثر بخشی کشاورزان و غیرهاز اهمیت ویژه ای برخوردار است. امروزه توانمندسازی زبان مدیریت بالاخص مدیریت توسعه کشاورزی محسوب می‌شود به عبارتی در عرصه توسعه کشاورزی با توانمندسازی که مدیریت بهتر را در بخش کشاورزی به همراه دارد می‌توان به توسعه کشاورزی با افزایش قابلیت‌ها، ظرفیت‌ها و توانمندی کشاورزان شتاب بیشتری بخشید (Friis- Hansen, 2005:1- 10). افزایش و تامین پایدار مواد غذایی، امنیت غذایی و ارتقاء بهره‌وری کشاورزی مستلزم افزایش کارایی، اصلاح ساختار مدیریتی و بهینه‌سازی کشاورزان با افزایش توانایی تصمیم گیری، خلاقیت، ریسک پذیری، مسئولیت پذیری، برقراری ارتباط و فرد شناسی و در یک کلام توانمندسازی کشاورزان میسر می‌باشد (Ivens, 2010:23). در این ارتباط می‌توان گفت اندیشمندان از زوایای متعدد به تعریف توانمند سازی پرداخته‌اند که توانمندسازی به معنی افزایش ظرفیت افراد و گروه‌ها برای به وجود آوردن توسعه ای موثرتر و انتخاب‌های زندگی وانتقال این انتخاب‌ها به سمت کنش‌های موردنظر و نتایج تعریف می‌شود (ماجدی، لهسایی زاده، ۱۳۸۵: ۱۱۸). توانمندسازی به معنی تشویق افراد برای مشارکت بیشتر درتصمیم‌گیرهایی است که بر فعالیت آن‌ها موثر است یعنی اینکه فضایی برای افراد فراهم شود تا بتوانند ایده‌های خوبی را بیافرینند و آن‌ها را به عمل تبدیل کنند. توانمندسازی عنصر حیاتی در دنیای نوین است (Evans, 2010:234- 245). سوای از موارد فوق به زعم بعضی از اندیشمندان، توانمندسازی و ظرفیت سازی‌محیط های انسانی ازالگوهای جدید توسعه مشارکتی، نامتمرکز و نهادگرا به شمار می‌رود (رابرتسون، ۱۳۷۸: ٤٦). افزون بر این توانمندسازی کشاورزان به عنوان یک رویکرد نوین انگیزش درونی فعالیت‌های کشاورزی در مناطق روستایی، به معنی آزادکردن نیروهای درونی کشاورزان و هم چنین

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

فراهم کردن بسترها و به وجود آوردن فرصت‌ها برای شکوفایی استعداها، توانایی‌ها و شایستگی‌های آنان می‌باشد (Byham, 2009:456- 459). در این ارتباط ریچارد[۲] و بنتلی[۳] و لین[٤] براین عقیده هستند معیار بهره‌وری عملیات کشاورزی بیش از آنکه به تکنولوژی و سایر خدمات ارتباط داشته باشد به عامل انسانی (کشاورزان) در مناطق روستایی و عواملی که بر آن تاثیر می‌گذارند بستگی دارد (Richard et al, 2007:15- 19).

گفتنی است فرایند توانمندسازی از سه مولفه به طور همزمان تشکیل شده است: اولین مولفه منابع یا پیش شرط نامیده می‌شود، دومین مولفه عنصر عمل و یا عاملیت و سومین نیز نتایج است بر همین اساس گفته می‌شود پیش شرط، به دو قسمت منابع و زمینه توانمندسازی قابل تقسیم است. می‌توان گفت منابع توانمندسازی عوامل و یا سرمایه های هستند که کشاورزان را در برابر شوک‌های ناگهانی زندگی حفظ می‌کنند و توانمندسازی را تسهیل می‌کنند. ولی زمینه توانمندسازی نیز خصوصیات محیط و... است که توانمندسازی آنان راتسهیل می‌کند (کلانتری وهمکاران، ۱۳۸۹: ۱۰۹– ۱۰۸). به منظور بهبود شرایط زندگی کشاورزان، شناسایی عوامل زمینه ای موثر (امکانات و عوامل) بر توانمندسازی آنان از مهم‌ترین موضوعاتی است که محققان توسعه بر آن تاکید می‌کنند که دراین تحقیق از میان عوامل زمینه ای، عوامل موجود بر توانمندسازی کشاورزان مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

شایان ذکر است در تحقیق حاضر جهت شناخت عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان در مناطق روستایی (۲۹) شاخص به کار گرفته شده است. گستردگی دامنه شاخص‌ها موجب شده است همواره در جهت شناسایی عوامل توانمندسازی کشاورزان بر اساس متغیرهای انتخابی مشکلاتی به وجود آید. غلبه بر این مشکل بدون استفاده از مدل مناسب نه تنها به لحاظ هزینه و زمان مقرون به صرفه نیست، بلکه تا حدودی می‌توان گفت موجب سردرگمی برنامه ریزان و طراحان توسعه کشاورزی می‌شود. لیکن به‌کارگیری روش پیشرفته آماری (تحلیل عاملی)، روشی مناسب برای تحلیل شاخص‌ها و تبدیل آن‌ها به عوامل معنی دار، بدون از دست دادن اطلاعات با صرفه جویی در زمان و هزینه است. در همین راستا در این مقاله سعی خواهد شد علاوه بر تقلیل شاخص‌ها به عوامل، میزان اثرات هر یک از عوامل در شناسایی عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان مشخص گردد؛ و راهکارهای مناسب در این زمینه ارائه گردد.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

امروزه کشاورزی نیز از بخش‌های اساسی اقتصاد کشور و زمینه ساز رشد و توسعه به شمار می‌رود. رشد و توسعه بخش کشاورزی می‌تواند زمینه را برای رشد و توسعه سایر بخش‌ها، از جمله صنعت و خدمات، حمل و نقل و

2- Richard
3- Bently
4- Lynn

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

انرژی فراهم سازد. در واقع تجربیات جهانی نشان می‌دهد بدون رشد و توسعه کشاورزی، عوامل و نهادهای لازم برای فعالیت سایر بخش‌های اقتصادی فراهم نمی‌شود (شکویی، ۱۳۸٤). هم چنین در سال‌های اخیر بحث و گفتگوی زیادی در مورد شیوه مدیریت توسعه کشاورزی شده که هدف از آن‌ها، ارتقاء و به‌کارگیری کار گروهی و فردی است و امروزه اصل توانمندسازی در این راستا قرار دارد که در فرایند مدیریت در راستای توسعه کشاورزی بایستی بستر جهت مشارکت نیروی کار، مداخله گروهی، استقلال و توسعه کار گروهی به صورت خود مدیریتی فراهم شود زیرا مشارکت سازنده درگرو توانمندسازی افراد می‌باشد (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۸: ۹۰- ۸۸). گفتنی است خودشناسی و شناخت و آگاهی هر ملتی از پتانسیل‌های بالقوه خود به عبارتی توانمندسازی یکی از الزام‌های فرایند توسعه پایدار می‌باشد. در توسعه انسانی پایدار این مساله است که جوامع باید یاد بگیرند که چگونه خودشان نیازها، گزینه‌ها، منابع و امکانات خود را متناسب با شرایط جغرافیایی ارزیابی کنند. توسعه ظرفیت‌های شناختی که در چارچوب رویکرد توسعه انسانی پایدار متجلی است بر سایر وجوه اولویت دارد. لذا توانمندسازی کشاورزان از پیش‌شرط‌های ضروری برای دستیابی به توسعه کشاورزی بوده و نقش‌آفرینی مردم روستایی را به رخ می‌کشد. از این منظر از عوامل موثر در توانمندسازی کشاورزان استفاده از شیوه‌ها و روش‌های ترویجی و اطلاع‌رسانی روستایی به منظور ارتقاء سطح آگاهی‌های روستاییان امری ضروری است و لذا فردی که به نیروی دانش، قدرت، علم و آگاهی دست یابد توانایی انجام کارهایی را دارد که از منظر دیگران معجزه تلقی می‌شود. به عبارتی انسانی تواناست که قدرت دانایی را کسب کرده باشد (حیدری ساربان، ۱۳۸۸: ۱۱).

اکسال[5] بر این عقیده است متغیرهایی تسریع کننده توانمندسازی کشاورزان عبارتند از: شامل قشر بندی قدرت، نبود فقر، بالا بودن فعالیت اجتماعی کشاورزان و مشارکت آن‌ها درفرآیند تصمیم سازی و تصمیم گیری، بالا بودن بعد خودتعیینی (اعتقاد فرد به توانایی‌های خود)، شایستگی، تاثیر (بالا بودن میزان اثر بخشی فرد)، خودمختاری (داشتن حق انتخاب)، معنی داری (با ارزش بودن کار و فعالیت فرد برای خود)، اثر بخشی نهادهای مذهبی، دانش کافی، اطلاعات، مهارت و خود اثر بخشی در مناطق روستایی می‌باشد (Oxaal, 2006:pp212- 216). علاوه بر این پرکینز[6] در مطالعات خود پیرامون «نهادهای مدنی و اثرات آن در توسعه مناطق روستایی» دریافت که بین خلاقیت بالا، رضایت شغلی، عدم احساس عجز اکتسابی، بالا بودن روحیه تعاون و همیاری در روستا، بالا بودن مشارکت اجتماعی، فعالیت نهادهای مدنی و مردمی، اعتماد به نفس بالا، حاکم بودن مدیریت مشارکتی و استفاده از مغزهای افراد به جای بازوان آنان در مناطق روستایی و... با توانمندسازی کشاورزان رابطه معنی داری وجود دارد

5- Oxaal
6- Perkins

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

(Perkins, Zimmerman, 2009:432-433). وروم[۷] در پژوهش‌های میدانی خود پیرامون «آموزش و توانمندسازی» به این نکته پی برد که عوامل توانمندسازی کشاورزان شامل افزایش خودآگاهی، توزیع عادلانه قدرت و ثروت، منزلت اجتماعی، آزادی، دسترسی عادلانه به منابع و فرصت، استفاده معقول از نهاده های کشاورزی، وضعیت بازاریابی مناسب، داشتن شناخت کافی در مورد خاک و نحوه عملیات زراعی درست و صحیح بر روی آن، استفاده و به‌کارگیری فنون جدید کشاورزی، ارتقای کیفیت کار، ارتقای کارایی منابع تخصیصی و مبادرت به راه‌های اثر بخش تولید می‌باشد (Vroom, 2010:218- 227). هم چنین یافته های علمی موید این ادعا است که عدم وجود بستر جهت کنترل بر منابع، عدم اعتمادسازی، عدم ظرفیت‌سازی، عدم نهادینه شدن کانون کنترل[۸]، عدم به آزمون گذاشتن افکار جدید، تعیین شدن فعالیت‌ها از پیش و کنترل آن از بیرون، نبود بستر جهت انجام اقدامات ابتکاری و اتخاذ تصمیمات مستقل توسط مسئولین، نبود فرصت‌های برابر، وجود شکاف طبقاتی، عدم منزلت اجتماعی و عدم مشارکت دادن کشاورزان در کلیه مراحل تصمیم گیری توانمندسازی کشاورزان را با چالش‌های عدیده ای مواجه می‌سازد (Rowland, 2002:56- 59). افزون بر این پژوهش‌ها نشان می‌دهد بین احساس نیرومند خود تعیینی با عدم از خود بیگانگی در محیط کار (س من،۱۹۸۲) رضایت کاری بیشتر (ارگان و گرین، ۱۹۷٤) سطوح بالاتر عملکردی (اندرسونو همکاران، ۱۹۹۷) بستر سازی جهت فعالیت‌های کارآفرینانه خلاق بیشتر و سطوح بالاتر درگیری شغلی (رونیون،۱۹۷۳) و توانمندسازی کشاورزان رابطه وجود دارد (Nelson, 2009:32-37) سیکور[۹] در مطالعات خود در کشور جامائیکا به این نکته پی برد که داشتن احساس برتری شخصی[۱۰]، رویارویی با چالش‌های تازه در زندگی فردی و اقتصادی، رویا رو شدن با کار سخت و داشتن پشتکار، باور به توانایی انجام کار، باور جهت ظرفیت به کار بستن تلاش، توانایی رویارویی با عوامل خارجی، بالا بودن میزان تحصیلات، داشتن امنیت روحی- روانی، داشتن نگرش مثبت به شغل و فعالیت کشاورزی، داشتن خود اثربخشی در چیرگی بر ترس‌ها در زندگی روزمره عامل مهمی در توانمندسازی کشاورزان در مناطق روستایی به شمار می‌رود (Sikor, 2008:76- 83). اسچولز[۱۱] و توماس[۱۲] در مطالعات خود دریافتند که ویژگی‌های شخصیتی افراد از جمله پذیرفتن شخصی نتیجه، اعتقادات فرد در یک مقطع مشخصی از زمان در مورد توانایی‌اش برای ایجاد تغییر در جهت مطلوب، اعتقاد به عوامل محیط بیرونی جهت کنترل فعالیت‌های آنان، بالا بودن انسجام اجتماعی، داشتن اعتقاد بر کنترل عوامل، وجود احساس «کنترل

7 - Vroom
8 - Locus of Control
9 - Sikor
10 - Sense of competence
11 - Schulz
12 - Thomas

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

فعال»[۱۳]جهت همسو کردن محیط با خواسته های خودبهعنوان موثر ترین عوامل بر توانمندسازی کشاورزان تاکید کرده‌اند (Chulz andThomas, 2003:12- 16). هم چنین به اعتقادآلدرمن[۱۴] وچیاپوری[۱۵]بر خورد کردن منصفانه با کشاورزان، بالا بودن میزان درآمد کشاورزان، بالا بودن میزان زمین زیر کشت کشاورزان، آشنایی کشاورزان با نهادهای خودیار محلی، بالا بودن میزان بهره‌وری، میزان سن، عدم پراکنش اراضی کشاورزی، انسجام اجتماعی، احساس شایستگی شخصی، داشتن احساس انتخاب شخصی، احساس توان اثرگذاری، احساس ارزشمندی کار و احساس امنیتاز عوامل موثر در توانمندسازی کشاورزان محسوب می‌شود (Alderman, Chiapori, 2003:143- 146). سادیک[۱۶] و همکاران به نقل از سن[۱۷] جانشینی گروه‌ها به جای سلسله مراتب، مشارکت کردن در اطلاعات، خود گردان کردن افراد، اعتقاد به تحمل مسئولیت‌های توان افزایی، اعتماد اجتماعی نهادی، عدم تردید در نحوه رسیدن به هدف، داشتن توان رویارویی با چالش‌ها، دسترسی به نهاده‌ها و تسهیلات تولیدی و تقسیم عادلانه منابع را از مواردی ذکر کرده‌اند که به عنوان عامل عمده در سر راه تحقق توانمندسازی کشاورزان عمل می‌کند (Sadik, 2001:345- 349). از دیدگاه تیلمان[۱۸] فهم‌پذیری، درستی، صداقت و حقانیت، بالا بودن کیفیت زندگی، بعد نیروی کار خانوار، تقسیم عادلانه منابع، عدم تزلزل جایگاه سرمایه اجتماعی در جامعه، سابقه فعالیت کشاورزی بیشتر، وجود تنوع در فعالیت‌های اقتصادی و مهارت کافی در برقراری ارتباط و در نهایت تصمیم گیری و استقلال فکر را از عوامل توانمندسازی محسوب می‌شوند.(Tillman, 2010:67- 7). در مطالعه ای عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان داشتن آگاهی بالای اقتصادی، عدم آپارتاید آموزشی، نبود تبعیض‌های جنسیتی و نژادی، نبود آسیب‌های اجتماعی، عدم بیکاری، عدم کم کاری، عدم بیکاری پنهان، پایین بودن فشار و استرس‌های روحی و محیطی، اعتقاد فرد به توانایی‌های خود در قبال انجام کار، بالا بودن رضایت شغلی، داشتن انگیزش، عدم احساس عجز اکتسابی، انعطاف بیشتر در مواجه با سختی‌ها، و...بیان شده است (Kabeer, 2009:345- 348). هاسان [۱۹]در تحقیق خود با عنوان «بررسی ارتباط تسهیلات اعطایی با توانمندسازی کشاورزان» به این نتیجه رسیده است که فعال بودن به جای منفعل بودن، توجه به فرآیند و محتوا به جای توجه به محتوا، توجه به کمیت و کیفیت به جای توجه به کیفیت، انجام کار به جای منتظر ماندن برای اخذ دستور جهت انجام کار از عوامل توانمندسازی کشاورزان محسوب می‌شود

13 - Active control
14 - Alderman
15 - Chiappori
16 - Sadik
17 - Sen
18 - Tillman
19 - Hasan

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

(Hasan, 2009:18- 20). هانسر[۲۰] در آرژانتین با بررسی برنامه اعتبارت و تسهیلات کشاورزی و مقایسه دو گروه کشاورز توانمند و غیر توانمند دریافت که سیالیت، انطباق کشاورزان با شرایط متحول بیرونی و مساعد بودن محیط ازعوامل توانمندسازی کشاورزان محسوب می‌شود (Hancer, 2010:3- 5).

مواد و روش ها

هدف کلی تحقیق بررسی عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان در مناطق روستایی می باشد. روش تحقیق از نوع تحقیقات پیمایشی تبیینی یا تحلیلی به شمار می‌رود. جهت جمع آوری اطلاعات از طریق پرسش نامه به کشاورزان ساکن در مناطق روستایی شهرستان اهر که جامعه آماری تحقیق را شامل می شود مراجعه شد. که در این میان تعداد کل بهره برداران کشاورزی شهرستان ۱٤۷۷۸۱ برآورد گردید. برای تعیین حجم نمونه بهره برداران کشاورزی ساکن در نقاط روستایی از طریق فرمول کوچران استفاده و در نهایت حجم نمونه تعداد ۱۹٤ نفر تعیین گردید. افزون بر این برای تعیین روایی محتوای پرسش نامه ازنقطه نظرات کارشناسان مختلف نیز استفاده شد. هم چنین برای تعیین پایایی کمی پرسش نامه نیز از ضریب آلفای کرونباخ، استفاده شد که مقدار آن ۰/۸٦ محاسبه شد.

داده پردازی و برآوردهای پژوهش با نرم افزار SPSS انجام شد. مهم ترین روش آماری به کار رفته در این پژوهش تحلیل عاملی است. تحلیل آماری از روش های چند متغیره است که در آن متغیرهای مستقل و وابسته مطرح نیست. زیرا این روش، از شیوه های هم وابسته است که در آنها همه متغیرها نسبت به هم وابسته شمرده می شود و تلاش می شود متغیرهای بسیاری در چند عامل خلاصه شود. به سخن دیگر، تحلیل عاملی شمار فراوانی از متغیرها را بر حسب شمار کمی از ابعاد یا سازه ها بیان می کند که این سازه ها عامل یا فاکتور نامیده می شود. این روش برای شناسایی سازه ها یا عناصر سازنده یک پدیده به کار می رود.

بنابر این، هدف اصلی شیوه تحلیل عاملی، کوتاه سازی و سودمند ساختن داده های بدست آمده از متغیرهای فراوان و تبدیل آنها به دسته کوچکتر از سازه های ترکیبی تازه (عامل ها) با کم ترین میزان از دست رفتن داده ها است.

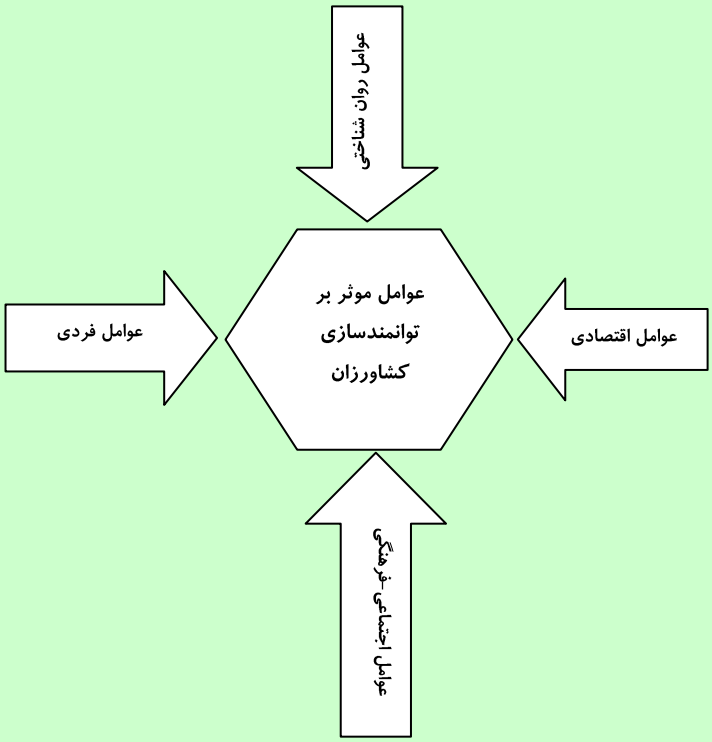
یافته‌ها

دیدگاه کشاورزان درباره عوامل موثر بر توانمندسازی

جهت تعیین میزان اهمیت هر یک از سازه‌ها به عنوان متغیرهای موثر بر توانمندسازی کشاورزان، میانگین رتبه ای نظر کشاورزان در مناطق روستایی محاسبه و اولویت بندی شد. همان طور که در جدول (۱) نشان داده شده است.

20 - Hancer

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

شکل شماره ۱: چارچوب نظری پژوهش

میزان تحصیلات، میزان اعتماد اجتماعی نهادی، با ارزش بودن فعالیت کشاورزی، میزان سابقه فعالیت کشاورزی، دسترسی به اعتبارات و تسهیلات تولیدی در اولویت‌های اول تا پنجم عوامل تاثیر گذار در توانمندسازی کشاورزان قرار دارند.

جدول شماره ۱- متغیرهای عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان

اولویت	گویه ها	میانگین	انحراف معیار	واریانس
۱	میزان تحصیلات	۳/۱۳	۱/۲٦	۱/٦۰
۲	میزان اعتماد اجتماعی نهادی	۳/۱۰	۱/۳٤	۱/۸۰
۳	با ارزش بودن فعالیت کشاورزی (بعد معنی داری)	۳/۰۷	۱/٤۲	۲/۰۳
٤	میزان سابقه فعالیت کشاورزی	۳	۱/٤۸	۲/۲۱
۵	دسترسی به اعتبارات و تسهیلات تولیدی	۲/۹۵	۱/٤۷	۲/۱٦
٦	میزان سرمایه اجتماعی	۲/۹۲	۱/٤۰	۱/۹۷
۷	میزان تماس با کارشناسان و مروجین کشاورزی	۲/۸۵	۱/۵۳	۲/۳٦
۸	میزان فعالیت‌های اجتماعی - فرهنگی	۲/۸۰	۱/٤٤	۲/۰۸
۹	میزان در آمد کشاورزان	۲/۷۵	۱/٤٦	۲/۱۷

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

۱۰	مقدار زمین به (هکتار)	۲/۷۳	۱/۳۳	۱/۷۷
۱۱	میزان شکاف طبقاتی	۲/۷۱	۱/۳۸	۱/۹۲
۱۲	میزان منزلت اجتماعی	۲/۷۰	۱/٤٥	۲/۱۱
۱۳	میزان اعتماد به نفس	۲/٦۷	۱/٥۰	۲/۲٥
۱٤	میزان آشنایی با نهادهای خودیار محلی	۲/٦٤	۱/۳۱	۱/۷۲
۱٥	میزان مشارکت کشاورزان در فرآیند تصمیم گیری و اجرا	۲/٦٤	۱/۳۱	۱/۷۲
۱٦	میزان بهره‌وری	۲/٦٤	۱/٥٦	۲/٤۰
۱۷	میزان اثر بخشی (بعد تاثیر)	۲/٦٤	۱/٥۲	۲/۳۳
۱۸	اعتقاد کشاورزان به توانایی‌های خود (بعد خود تعیینی)	۲/٦۳	۱/۳۷	۱/۹۰
۱۹	بالا بودن میزان حق انتخاب کشاورزان	۲/٦۳	۱/۲٦	۱/٦۱
۲۰	وضعیت الگوی مصرف مواد غذایی	۲/٦۳	۱/۳۷	۱/۸۹
۲۱	میزان بعد شایستگی (اعتماد کشاورزان به انجام وظایف خود)	۲/٦۰	۱/٤۲	۲/۰۲
۲۲	میزان پراکندگی اراضی زراعی	۲/٦۰	۱/٤٥	۲/۱۱
۲۳	میزان روحیه تعاون و همیاری در روستا	۲/٥۸	۱/۳٤	۱/۸۱
۲٤	بعد نیروی کار خانوار	۲/٥۸	۱/۳۹	۱/۹٤
۲٥	میزان سن	۲/٥٦	۱/۲۳	۱/٥۱
۲٦	میزان مهارت ارتباطی	۲/٤۹	۱/٤۱	۲
۲۷	وضعیت بازار یابی محصولات کشاورزی	۲/٤۸	۱/٤۰	۱/۹۹
۲۸	وضعیت تاهل	۲/٤٥	۱/٤۳	۲/۰٥
۲۹	محل سکونت	۲/٤۳	۱/٤۸	۲/۱۹

همان طور که در جدول (۱) نشان داده شده است دراین تحقیق با استفاده از ۲۹ شاخص مربوط به ۱۸ روستا در جهت تشخیص عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان با استفاده از مدل تحلیل عاملی اقدام شده است. یعنی به منظور کاهش تعداد متغیرهای تحقیق و به عبارت دیگر تعیین مناسب‌ترین داده‌ها برای تحلیل عاملی به عوامل کمتر و تعیین سهم هر یک از عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان، از تحلیل عاملی استفاده شد. محاسبات انجام شده در جدول (۲) نشان می‌دهد که انسجام درونی داده‌ها برای بهره گیری از تکنیک تحلیل عاملی عوامل موثر در

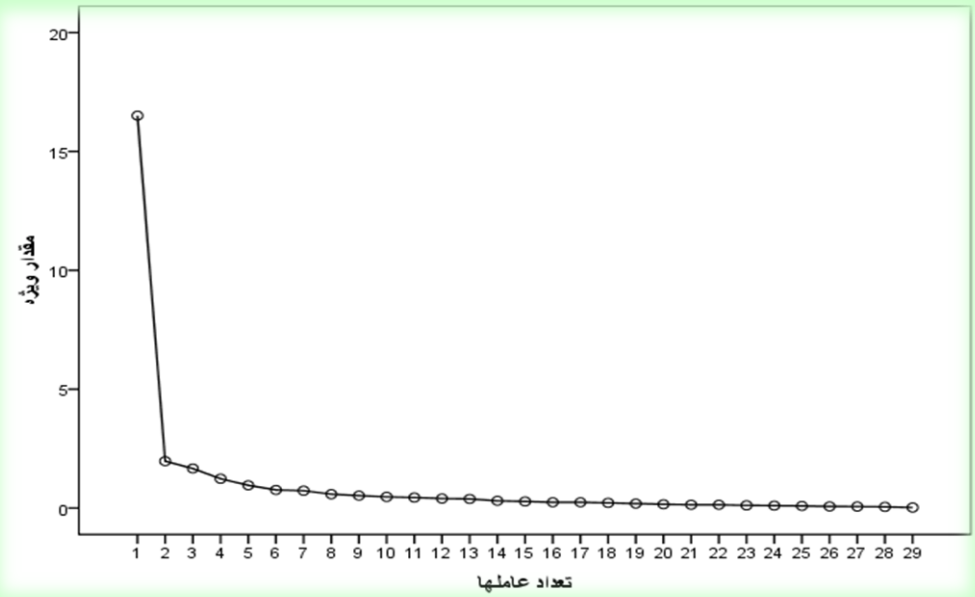
[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

توانمند سازی کشاورزان از آزمون Kmo[۲۱] و بارتلت[۲۲] استفاده گردید که مقدارآن‌ها به ترتیب برابر ۰/۹۲ و ۷/۳٦٥ به دست آمد که در سطح یک ۰/۰۰۰ معنی دار می‌باشد. بنابراین داده های موجود برای تحلیل عاملی مناسب تشخیص داده شد.

جدول شماره ۲- مقدار KMO و آزمون بارتلت

تحلیل عاملی	KMO	Bartlet Test	Sig
عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان	۰/۹۲	۷/۳٦٥	۰/۰۰۰

همان طور که شکل (۲) نشان می‌دهد برای تعیین عوامل از نمودار سنگریزه ای مقدار ویژه و درصد واریانس استفاده گردید. بر این اساس ٤ عامل اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، روان شناختی و فردی شناسایی شدند که در مجموع (۷۳/۹٥) درصد از واریانس کل راتبیین می‌کند.

شکل شماره ۲ :نمودار سنگریزه ای برای تعیین تعداد عامل ها

همان طور که در جدول (۳) ملاحظه می‌شود در این تحقیق، با توجه به ملاک کیسر، ٤ عامل دارای مقدار ویژه بالاتر از یک برای عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان استخراج شد. پس از چرخش عاملی به روش وریماکس[۲۳]، متغیرهای مربوط به عوامل موثر در توانمندسازی کشاورزان در ٤ عامل طبقه بندی شدند.

21 - Kaiser-Meyser-Oklin
22 - Bartlet Test
23 - Vrimax

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

جدول شماره ۳- عوامل استخراج شده با مقادیر ویژه و درصد واریانس قبل از چرخش

عوامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی
عامل اول	۱۷/۷۸	۵۷/۳٦	۵۷/۳٦
عامل دوم	۲/۱۸	۷/۰۳	٦٤/۳۹
عامل سوم	۱/۷۱	۵/۵۲	٦۹/۹۲
عامل چهارم	۱/۲۵	٤/۰۳	۷۳/۹۵

چرخش عامل‌ها و نام‌گذاری آن‌ها (تحلیل عاملی عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان)

همان طور که گفته شد در این پژوهش برای تسهیل در تفسیر عامل‌ها و ساده کردن ساختار آن‌ها از چرخش عاملی از نوع واریماکس استفاده شده است. جدول (٤) چهار عامل استخراج شده همراه با مقادیر ویژه ودرصد واریانس را بعد از چرخش نشان می‌دهد. همان طور که ملاحظه می‌شودعامل اول بیشترین سهم (۲۷/٦۱ درصد) و عامل چهارم کمترین سهم (۱۲/٤٤) را در تبیین واریانس کل متغیرها دارا می‌باشد.

جدول شماره ٤- عوامل استخراج شده با مقادیر ویژه و درصد واریانس بعد از چرخش

عوامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی
عامل اول	۸/۵٦	۲۷/٦۱	۲۷/٦۱
عامل دوم	۵/۸۱	۱۸/۷۵	٤٦/۳۷
عامل سوم	٤/٦۹	۱۵/۱۳	٦۱/۵۱
عامل چهارم	۳/۸۵	۱۲/٤٤	۷۳/۹۵

برای تعیین سطح معنی داری و بیان نقش هر متغیر در عامل مربوط، در پژوهش حاضر متغیرهای که بار عاملی بیش از ۰/٤ داشتند مدنظر قرار گفتند. نتایج حاصل نشان می‌دهد که تمام متغیرهای وارد شده، دارای بار عاملی بیشتر از ۰/٤ بوده‌اند. بر اساس نتایج جدول (٤)، متغیرهایی که در هر یک از چهار عامل مذکور قرار می‌گیرند، عبارتند از:

عامل اول: متغیر های سرمایه اجتماعی، منزلت اجتماعی، میزان فعالیت‌های اجتماعی کشاورزان، تقسیم عادلانه منابع و عدم وجود شکاف طبقاتی، مشارکت کشاورزان در فرایند تصمیم گیری و اجرا، اعتماد اجتماعی نهادی، میزان آشنایی کشاورزان با نهادهای خودیار محلی در این عامل قرار دارند. بار عاملی این متغیرها نشان می‌دهد که تمامی آن‌ها با این عامل همبستگی مثبت و بالایی دارند که با توجه به متغیرهایی که دراین عامل قرار گرفته‌اند، عنوان «عامل اجتماعی- فرهنگی» برای این عامل برگزیده شد. این عامل با توجه به مقدار ویژه آن (۸/۵٦) که از تمامی عامل‌های دیگر بیشتر است، بیش از ۲۷/٦۱ درصد از کل واریانس را تبیین می‌کند.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

عامل دوم: متغیرهای قرار گرفته در این عامل شامل: وضعیت الگوی مصرف مواد غذایی، میزان درآمد کشاورزان، میزان پراکنش اراضی کشاورزی، میزان بهره‌وری، دسترسی به اعتبارات و تسهیلات تولیدی، وضعیت بازار یابی محصولات کشاورزی و مقدار زمین به (هکتار) کشاورزان می‌باشند. همان طور که ملاحظه می‌گردد بار عاملی این متغیرها بین ۰/٤۹ تا ۰/۸۰ متغیر است و تمامی متغیرها با عامل دوم همبستگی مثبت دارند. با توجه به ماهیت متغیرهای تشکیل دهنده، نام «عوامل اقتصادی» برای این عامل انتخاب گردید. که با مقدار ویژه (۵/۸۱)، در مجموع (۱۸/۷۵) درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند.

شکل شماره ۳: مدل نهایی پژوهش؛ عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان و درصد تبیین هر یک از آن‌ها

عامل سوم: متغیرهای با ارزش بودن کار وفعالیت کشاورزی (بعد معنی داری)، میزان اعتماد به نفس (بعد اعتماد)، بالا بودن میزان اثر بخشی (بعد تاثیر)، اعتقاد فرد به توانایی خود (بعد خود تعیینی)، مهارت ارتباطی، بالا بودن میزان حق انتخاب (بعد خودمختاری)، اعتماد به انجام دادن وظایف خود به طور موفقیت آمیز (بعد شایستگی) و میزان

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

روحیه تعاون و همیاری در این عامل جایمی‌گیرند که با توجه به ماهیت متغیرهای تاثیر گذار، عامل سوم تحت عنوان عامل «روان شناختی» نامیده می‌شود. که این عامل با مقدار ویژه (٤/٦٩)، در مجموع (۱۵/۱۳) درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند.

عامل چهارم :متغیرهای که در این عامل قرار می‌گیرند، شامل: سابقه فعالیت کشاورزی، محل سکونت (شهر وروستا)، وضعیت تاهل، بعد نیروی کار خانوار، میزان تحصیلات، میزان سن وتماس با مروجین کشاورزی می‌باشد که بر اساس آن‌ها، عنوان عامل «فردی» برای این عامل برگزیده شده است. که این عامل با مقدار ویژه (۳/۸۵)، در مجموع (۱۲/٤٤) درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند.

در نهایت با توجه به نتایج فوق، عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان در شکل (۳) نشان داده شده است که بر اساس آن عوامل توانمندسازی با عوامل اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، روان شناختی و فردی ارتباط دارد.

نتیجه گیری

در سال‌های اخیر توانمند سازی به عنوان یک راهکاربرای خلق کارآمدی، بهره‌وری و اثربخشی... در بخش کشاورزی مورد توجه قرار گرفته است. با عنایت به بعد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی - فرهنگی، توانمندسازی ابزاری برای تحقق برنامه های کارآفرینی (حیدری ساربان، ۱۳۸۸)، اشتغال زایی (Herrera and Sain, 2004)، فقر زدایی (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹)، ارتقاء کار آیی و بهره‌وری (Young, 1998, Dunathan;1987, Murray)، سرعت بخشی به رشد اقتصادی (Mkanda 2001, Kessler, 2007)، ارتقاء رفاه عمومی (Pender and Kerr, 2003, Lichen berg, 2005)، تحقق عدالت (Mkhabela and Materechera, 2003)، دسترسی به فرصت‌های برابر در تمامی ابعاد (سازمان بین‌المللی کار و سازمان بین‌المللی پول)، ارتقاء مهارت‌های مدیریتی (Primate, 1998 Miller, 2002, Thompson and Mc Namaras, 1995.)، مداخله های علمی- مهارتی (Mayoux, 2000)، مداخله های بازار یابی (John, 1985., Linker, 1967)، مداخله های سازماندهی (Sorcinelli et al 2004,) و مداخله های اجتماعی (Berry, 1998) محسوب می‌شود. در تحقیق حاضر عوامل موثر در توانمندسازی کشاورزی مناطق روستایی شهرستان اهر با استفاده از مدل عاملی تحلیل شدند. اولویت سازه های موثر بر توانمندسازی کشاورزان، نشان داد میزان تحصیلات (Okoye, 2004., Kessides, 2000)، میزان اعتماد اجتماعی نهادی (Pender and Kerr, 2003,)، با ارزش بودن فعالیت کشاورزی (Dunford, 2006., Kagwanja, 2006)، میزان سابقه فعالیت کشاورزی و دسترسی به اعتبارات و تسهیلات تولیدی (Mkanda, 2005, Pereira 2003.) در اولویت اول و میزان سرمایه اجتماعی (Mkanda, 2001., Kessler, 2007)، میزان تماس با کارشناسان و مروجین کشاورزی (Choomba,

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

2006, Putzl, 2000)، میزان فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی و میزان درآمد کشاورزان در مراتب بعدی قرار گرفتند. در کل، در مورد عوامل موثر در توانمند سازی، چهار عامل استخراج شدند که عامل اول به نام عامل اجتماعی- فرهنگی، با تبیین بیش از ۲۷/٦۱ درصد از کل واریانس، به عنوان اثر بخش ترین عامل معرفی شد. عامل دوم به نام عامل اقتصادی، ۱۸/۷۵ درصد از واریانس کل را پس از عامل اول تبیین کرد. عامل سوم به نام عامل روان شناختی، ۱۵/۱۳ درصد از کل واریانس و عامل آخر به نام عامل فردی، ۱۲/٤٤ درصد از کل واریانس را تبیین کردند.این چهار عامل در مجموع ۷۳/۹۵ درصد از واریانس عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان را تبیین می‌کنند.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

منابع

۱.ثابت وند، د و همکاران (۱۳۸۹)، «بررسی میزان رضایت اعضاء از عملکرد اقتصادی و اجتماعی تعاونی‌های روستایی»، ***مجله تعاون***، شماره ۲، صص ٦٥- ٦٤.

۲.حیدری ساربان، و (۱۳۸۸)، «نقش دانش توانمندسازی کارکنان جهاد کشاورزی و کشاورزان در توسعه کشاورزی؛ مطالعه موردی استان اردبیل»، رساله دوره دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.

۳.رابرتسون، ج (۱۳۷۸) «***آینده کار***»، مترجمان: سید مهدی الوانی و حسن دانایی فرد؛ تهران، نشر نی.

٤.رکن‌الدین افتخاری، ع و همکاران (۱۳۸۸)، «نقش توانمندسازی در توسعه کشاورزی»، ***فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی***، شماره ٣٤، صص ۱۵۰- ۱۳٤.

۵.شکویی، ح (۱۳۸٤)، «***اندیشه های نو در فلسفه جغرافیا: فلسفه های محیطی و مکتب‌های جغرافیایی***»، تهران، گیتا شناسی.

٦.کلانتری، خ و همکاران (۱۳۸۹)، «بررسی عوامل تسهیل کننده و بازدارنده توانمند سازی اقتصادی زنان روستایی؛ مطالعه موردی: شهرستان همدان»، ***مجله توسعه روستایی***، شماره ۲، صص ۱۰۹- ۱۰۸.

۷.ماجدی، م، لهسایی زاده، ع (۱۳۸۵)، «بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه ای، سرمایه اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی؛ مطالعه موردی در روستاهای استان فارس»، ***فصلنامه روستا و توسعه***، شماره ٤، ص ۱۲۱-۱۱۸.

8-Alderman, H., Chiapori, L., (2003), "Role of human capital in human development: evidence from aggregate cross- country data", ***Journal of Monetary Economics***, pp143- 146.

9- Byham, W., (2009), "Empowerment Teams:Creating Self- Directed Work Groups that Improve Quality, Productivity and Participation***", Jossey- Bass, San***, pp456- 459.

10-Evans, E.N., (2010), " Liberation Theology, Empowerment Theory and Social Work Practice with the Oppressed International Social Work" Pp, 234- 235.

11- Friis- Hansen, E., (2005), "Agricultural development among poor farmers in Soroti district, Uganda: Impact assessment of agricultural technology, farmer empowerment and changes in opportunity structures", Danish Institute for International Studies, Mexico, 19- 21 October, pp1- 10.

12- Hancer, M., (2010), "Psychological empowerment of non- supervisory employees working in full-service hospitality", ***Management***, 22: 3- 5.

13-Hasan, L., (2009), "Participatory development, The Shifting Realities of International Cooperation", The City University and Howard Samuels Center, New York, pp18- 20.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

14- Ivens, J., (2010)., "Does increased water access empower woman" ? ***Development***, pp 23-43.

15- Kabeer, D., (2003), «Resource, agency, achievement: reflection on the measurement of farmer empowerment». ***Development and Change***, pp 87- 95.

16- Nelson, K., (2009), "Participation and empowerment: A comparative study of IPM technology generation Nicaragua" .PhD thesis. University of Michigan, pp 32- 37.

17- Oxaal, S., (2006), "Gender and empowerment: definitions, approaches, and impactions for policy", Briefing Prepared for the Swedish International Development Cooperation Agency (SIDA), pp 212- 216.

18- Perkons, D, Zimmerman, G., (2009), "Empowerment theory, research and application". ***American Journal of Community Psychology***, pp 432- 437.

19- Richard, R., Bentley, A., Lynn, G., (2007), "Empowerment in new product development teams: More is not always better", Howe School of Technology Management, pp14- 19.

20- Rowlands, J., (2002), «Empowerment examined", International Labor Organization, pp 56- 59.

21- Sadik, L., (2001), "Empowerment: what is it?" ***Journal of Extension,*** University of Montreal, pp 345- 349.

22- Schulz, R, Thomas, S., (2002), "Participatory rapid appraisal for community development", London, International Institute for Environment and Development and the Save Children Federation, pp12- 16.

23- Sikor, T., (2008), "Empowerment and empowering process: A theory development seminar series", University of Michigan, pp76- 83.

24- Tillman, F., (2001), ***"Empowerment: the US experience, empowerment in organizations "***, pp67- 70.

25- Vroom, N., (2010), "Empowerment and Health: The Theory and Practice of Community Development Change", ***Community Development Journal***, 28, :218- 227.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]